

Martina Sudová

Antonín Jaroslav Puchmajer - autor první učebnice cikánštiny

"Kana už bašno ťavľahas našado, mangelas, kaj les te mukel, phendyndos, kaj avelas láčo gadženge ráti, kaj le kie búti uštavelas." Slova připomínající dětské rozpočítadlo. Jde o úryvek pohádky z díla Románi Čib, učebnice cikánštiny, spisovatele Antonína Jaroslava Puchmajera, poslední práce, jejíž předmluva nese datum spisovatelovy smrti.

Při vyslovení jména Antonína Jaroslava Puchmajera si většina z nás nejspíš vybaví matnou vzpomínku na školní léta a učebnice literatury pojednávající o národním obrození, někdo si možná ještě vzpomene na nějakou básničku. Málokdo ale ví, že Antonín Jaroslav Puchmajer byl ve své době ojedinělým literátem, který se kromě již zmiňované cikánštiny věnoval mnoha dalším jazykům i zvláštností češtiny, konkrétně např. zlodějské hantýrce. Plynně překládal z latiny, řečtiny, španělštiny, francouzštiny, polštiny a ruštiny.

Narodil se v Týně nad Vltavou jako druhé z osmi dětí Karla Puchmajera a jeho manželky Anny. Karel Puchmajer byl jirchář, živil se vyděláváním a zpracováním kůží. Rodina nebyla příliš bohatá, bydlela v Dolním Brašově, v nevelkém domku s dřevěným štítem, na rohu tehdy bezejmenné uličky. Dnes nese ulice název svého slavného rodáka - Puchmajerova - a na domě, který stojí na místě bývalé jirchářovy chalupy, je mramorová deska, připomínající zlatým písmem spisovatelovo rodiště. Už samotné jméno Puchmajer, v původní podobě Buchmayer, jak se ještě psal Antonínův dědeček, jakoby předurčilo spisovatelovu životní dráhu. Jazykově velmi nadané dítě si záhy osvojilo základy latiny, kterou jej učil týnský děkan, bývalý člen pražské jezuitské koleje Josef Wollauch. Při Puchmajerově vstupu na piaristické gymnázium v Českých Budějovicích byli profesori překvapeni jeho výbornou latinou, na straně druhé ale neznalostí němčiny, kterou se musel doučit. Nicméně Antonín studia zvládl a postoupil do Prahy na filosofickou fakultu Univerzity Karlovy, kde se nechal zanedlouho zapsat do kněžského semináře.

Antonínovo literární nadání se projevilo již za doby jeho studií, nutno ovšem předeslat, že tyto prvotiny byly v německém jazyce. Císařské nařízení z roku 1774 prakticky vyloučilo češtinu z veřejného života a na školách vyššího stupně, kde Puchmajer studoval, se vyučovalo pouze německy. Teprve setkání se spolužákem, vlasteneckým básníkem Šebestianem Hněvkovským, probudilo v Antonínovi zájem o češtinu. Musel ji však nejprve důkladně nastudovat, český jazyk byl tehdy zaostalý, upadající a výrazově chudý. Později o tom napsal: "...leckerý darebák, ledva několika slovům z románů a komedií německých se naučiv, již za češtinu, protože jí nerozumí, jako za kabát děda svého se stydí..."

V roce 1791 se stal A. J. Puchmajer zakládajícím členem básnického sdružení, tzv. Puchmírovského literárního spolku, který na základě Dobrovského přízvukné poesie usiloval o vzkříšení českého básnictví. Spolek vydal almanach "Sebrání básní a zpěvů" a za Puchmajerovy redakce vyšlo hned několik ročníků "Prvých básní", kde se již objevovaly balady, romance, humoristický epos apod. Skupinka literátů působící v tomto spolku byla později označena jako "první novočeská básnická škola" a A. J. Puchmajer za jejího zakladatele.

Po absolvování studií působil A. J. Puchmajer jako kněz na mnoha místech: v Ktiši, Prachaticích, Kamenném Újezdě, Jinonicích a Radnicích u Rokycan. Dále se věnoval své lásce literatuře, pořádal knihovny, zakládal čtenářské spolky - předchůdce lidových knihoven, psal duchovní spisy, překládal. Uspořádal II. díl Dobrovského slovníku, sestavil rusko - český pravopis, psal básně. Ze svého posledního útočiště, fary v Radnicích, se snažil vybudovat středisko literárního a divadelního života.

Na jaře roku 1820 utrpěl A. J. Puchmajer úraz, údajně při opravě domku pro Rómy v Radnicích, a jeho zdravotní stav se neustále zhoršoval. Poslední chvíle strávené ve všeobecné nemocnici v Praze věnoval korekturám svého díla Románi Čib. Zemřel 29. 9. 1820 ve věku 51 let. Byl pochován na Olšanech, ale místo posledního odpočinku slavného básníka zůstalo literární historii paradoxně neznámé. Dochovaly se pouze žalozpěvy. Za všechny alespoň jeden z nich, někdy označovaný jako původní epitaf na neznámém hrobě, od F. B. Štěpničky (*vpravo*).

"...Jako dennice se stkvěly činy jeho,
nad lilii květla jeho ctnost.
On miloval věrně bratra svého,
on ctíl Můzy, vlast a národnost."

Související článek Josefa Sakaře: Z rodinné kroniky A. J. Puchmajera (<http://jihogen.wz.cz/sakar.pdf>)